

فاطمه سفیدکن، استاد پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران.
پست الکترونیک: sefidkon@rifr-ac.ir

سه حلقه اصلی در زنجیره تولید و فراوری گیاهان دارویی

هم می‌شوند. چنانچه صنایع فراوری به موازات توسعه سطح زیر کشت گل محمدی، نعنا فلفلی، آویشن، آنغوزه و ... رشد نکنند و قادر به تهیه محصولات مختلف از این گیاهان نباشند، توسعه کشت فقط منجر به کاهش قیمت گیاهان و محکوم به شکست خواهد بود. البته از بسیاری از این گیاهان (چه کاشته شده و چه برداشت شده از رویشگاه‌های طبیعی)، عرقیات به وفور در کشور تهیه می‌شود که آن هم مسائل خاص خود را دارد (سفیدکن، ۱۴۰۰). دو حلقه اول و دوم چنان به هم وابسته هستند که نبود توجه کافی و یکسان به هر یک از آنها نتیجه مخرب یکسانی دارد (سفیدکن، ۱۳۹۸). نیمه تعطیل شدن صنایع عصاره‌گیری از ریشه شیرین بیان به دلیل نبود ماده اولیه گیاهی در کشور یک مثال بارز است، متأسفانه این اتفاق با بهره‌برداری‌های بی‌رویه ریشه شیرین بیان از طبیعت و عدم کاشت آن اتفاق افتاد.

حلقه اصلی سوم هم بازار و بازاریابی است. فراورده‌هایی که از گیاهان دارویی تهیه می‌شوند یا برای بازار داخلی هستند یا برای بازارهای خارجی. هر یک از این بازارها نیازها، مشخصات و استانداردهای خود را دارند و اگر بدون مطالعه جدی بازار محصولی تولید شود، باز هم این زنجیره تکمیل نخواهد شد. این حلقه هم دانش و تخصص خاص خود را می‌طلبد و شاید اصلی‌ترین موضوعی است که در صنایع نوپای داخلی هم کمتر به آن توجه می‌شود.

منابع:

سفیدکن، ف.، ۱۳۹۸. هماهنگی در میزان تولید و مصرف، یک راهبرد مهم در توسعه گیاهان دارویی. طبیعت ایران، ۴(۵): ۷۵.
سفیدکن، ف.، ۱۴۰۰. تولید عرقیات گیاهی استاندارد، ضرورت روز گیاهان دارویی کشور. طبیعت ایران، ۶(۳): ۱۴۳.

بی‌شک، همه خوانندگان این مطلب، بارها اصطلاح «زنجیره ارزش» را شنیده‌اند. مفهوم زنجیره ارزش یا chain value به مجموعه‌ای از مراحل متوالی اطلاق می‌شود که برای ایجاد یک محصول نهایی، از طراحی اولیه تا رساندن به دست مشتری انجام می‌شود. این زنجیره، مراحل مختلف یک فرایند را از جمله مراحل منبع‌یابی، تولید و بازاریابی محصولات مشخص می‌کند، که در نهایت، منجر به ارزش افزوده می‌شود. اما زنجیره ارزش در گیاهان دارویی چیست؟ و حلقه‌های اصلی و مهم آن کدامند؟

اولین حلقه اصلی در تولید و فراوری یک گیاه دارویی، در دسترس بودن گیاه موردنظر است. با توجه به لزوم حفاظت از ذخایر شکننده طبیعی کشور، همچنین تنوع در کمیت و کیفیت مواد مؤثره گیاهان دارویی در رویشگاه‌های مختلف، مبنای وجود مقدار کافی از یک گیاه در کشور، نباید براساس امکان برداشت از طبیعت، بلکه براساس وجود سطح زیر کشت کافی از آن گیاه در کشور باشد. در سال‌های اخیر، با توسعه رویکرد مردم به استفاده از گیاهان دارویی و فراورده‌های آنها، تلاش‌های اشتباه فراوانی برای تهیه محصولات خوب یا حتی ایجاد صنایع فراوری از گیاهانی شده است که یا رویشگاهی بسیار محدود در طبیعت ایران دارند (مثل سنجد تلخ *Hippophae rhamnoides*) یا اصلاً بومی ایران نیستند و فقط در حد بسیار محدودی در ایران به صورت کاشته شده وجود دارند (مانند استویا *Stevia rebaudiana* و گز روغنی *Morin-ga oleifera*). اگر این تلاش‌ها صرف فراوری و تهیه محصولات مختلف از گل محمدی (با سطح زیر کشت حدود ۲۷ هزار هکتار)، یا فراوری و بسته‌بندی بازارپسند زعفران (با سطح زیر کشت حدود ۱۲۰ هزار هکتار) یا سایر گیاهان دارویی دارای سطح زیر کشت کافی در کشور می‌شد، حتماً نتایج بهتری حاصل می‌شد.

دومین حلقه اصلی در تولید و فراوری گیاهان دارویی، ایجاد صنایع تبدیلی موردنیاز برای تهیه محصولات مختلف از گیاهانی است که در کشور تولید می‌شوند. بسیار شنیده‌ایم که کشاورزان گیاهان دارویی را می‌کارند، اما بازار فروش مناسبی ندارند و با توجه به نبود امکان نگهداری طولانی‌مدت گیاهان دارویی، متضرر